

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ПОЛІТИКА

УДК 331.101.262:311.21(477)

DOI 10.26906/eip.2018.2(69).1172

СФЕРА ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ: ГОМЕОСТАТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ ЗАГРОЗ НА ШЛЯХУ ЇЇ РОЗВИТКУ

Гаращук О.В., доктор економічних наук, професор, завідувач сектора взаємодії з громадськістю та ЗМІ і міжнародного співробітництва відділу організаційно-інформаційного забезпечення та роботи з персоналом Державної інспекції навчальних закладів України.

Куценко В.І., доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник відділу природно-техногенної та екологічної безпеки Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України».

© Гаращук О.В., 2018.

© Куценко В.І., 2018.

Стаття отримана редакцією 15.05.2018 р.

*«Якщо ви будете плани на рік – сійте зерно, на 10 років – посадіть дерево, на 100 років – дайте знання.
Посіявши зерно, – збереже один урожай, посіявши знання, – збереже 100 урожаїв»
Конфуцій*

Постановка проблеми та огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Людство в цілому і кожна людина зокрема, вступаючи в ХХІ століття, сподіваються на краще життя. Цьому має сприяти людський потенціал, що являє собою першооснову національного багатства, виступає головним критерієм соціально-економічного розвитку.

Останнім часом на шляху розвитку людського потенціалу та його відтворення з'являється все більше викликів і загроз. Серед останніх – нинішній стан економіки, показники якої практично не зростають. А це негативно позначається на сфері відтворення людського потенціалу.

Питанню обґрунтування теоретичних положень, розробленню методичних підходів і науково-практичних рекомендацій щодо формування сфери відтворення людського потенціалу присвячені наукові дослідження багатьох науковців, серед них: І. Ансофф, Г. Беккер, О. Більчинський, Є. Бойко, З. Варналій, В. Геєць, Р. Дої, М. Долішній, Я. Дьяченко, М. Єрмоленко, С. Єрохін, Я. Жаліло, Б. Карлофф, Дж.М. Кейнс, Д. Кемпбелл, О. Лапус, А. Маршалл, А. Пігу, В. Парето, С. Романюк, П. Ромер, П. Самуельсон, В. Черняк, М. Чумаченко, Л. Шевчук, С. Шульц, та інші. У їх працях акцентовано увагу на необхідності відтворення людини – найважливішої передумови ефективного зростання країни, а людський потенціал відображає наукові погляди на можливості людини з точки зору наближення їх до гармонійного розвитку, підкреслено необхідність пріоритетного розвитку освіти, яка не лише продукує знання, олюднює їх, а й забезпечує індивідуальний розвиток людини [1].

Проте, незважаючи на значний обсяг досліджень, не всі аспекти цієї проблематики достатньо вивчені. Серед останніх є і такі, що зумовлюють неефективне здійснення ринкових перетворень, загострення таких негативних явищ, як соціальна нерівність, обмеження доступу населення до якісної освіти, згорання процесу відтворення людського потенціалу тощо.

Основна частина досліджень обмежується кількісно-ресурсним підходом. Щоправда, останнім часом усе активніше проявляється інтерес до людського потенціалу, що являє собою першооснову національного багатства, виступає головним критерієм соціально-економічного розвитку країни. У тлумачному словнику української мови термін «потенціал» трактується як запас чого-небудь, резерв, приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявлятися за певних умов [2].

Варто зазначити, що водночас у науковий обліг увійшли категорії «людський розвиток», «людський капітал», «інтелектуальний потенціал», «інтелектуалізація праці» тощо [3, 4].

Людський потенціал як сукупність знань, досвіду, творчих можливостей, здібностей конкретних фізичних осіб характеризується не лише реальним ступенем розумового розвитку суспільства, а й прихованими можливостями, здатностями до подальшого розгортання духовного виробництва, інструментом ефективного розв'язання соціально-економічних, культурних, науково-технічних та інших проблем.

Нині ж, на жаль, Україна неефективно використовує людський потенціал, про що свідчать перш за все показники її соціально-економічного розвитку. Наша країна за цими показниками суттєво відстає від країн Західної Європи. Скажімо, ВВП на душу населення в Україні у 25 разів є меншим, ніж, приміром, у Данії. А це негативно позначається на стані людського потенціалу та його відтворенні. А, як свідчить статистика, економічний стан значною мірою залежить від якості людського потенціалу.

Світова практика свідчить, що без активного впровадження трансформаційних реформ в економічній сфері не можна досягти позитивних зрушень у подоланні викликів і загроз на шляху формування та розвитку сфери відтворення людського потенціалу.

Тому метою нашого дослідження є обґрунтування шляхів і механізмів, направлених на подолання можливих викликів, загроз щодо розвитку сфери відтворення людського потенціалу. Високий ступінь ризику та відсутність гарантій для інвесторів щодо вкладених ними коштів слугують чинниками стримування економічного розвитку України, а головним механізмом забезпечення довгострокової самодостатності та конкурентоспроможності нашої країни у сучасних умовах має стати формування нової якості життя людей.

Основний матеріал і результати. Як відомо, Кабінетом Міністрів України затверджені основні показники соціально-економічного розвитку України на 2017 – 2019 роки, згідно з якими економіка нашої країни має поступово зростати, а заодно і людський потенціал – важливий стратегічний ресурс, котрий визначає ефективність використання наявних ресурсів, забезпечує здійснення реформ, які допоки у нашій країні носять декларативний характер.

Щоб змінити цю ситуацію на краще, необхідно суттєво поліпшити сферу відтворення людського потенціалу, ефективне використання котрого має сприяти зняттю соціальної напруги в суспільстві та забезпеченню сталого соціально-економічного розвитку. На людський розвиток у нашій країні суттєво впливають соціальні чинники (44%), економічні (39%), політичні (17%). Це говорить про те, що соціальна складова державної політики позитивно впливає на людський розвиток. Економіка ж залишається, на жаль, неадаптованою до вимог інноваційного, конкурентоспроможного глобального економічного простору. Змінити ж цю ситуацію покликано ефективно використання людського потенціалу. Економіка ж зі свого боку впливає на розвиток останнього, хоча, як стверджує міжнародна практика, економічне зростання автоматично не призводить до розвитку людського потенціалу. Для цього, як свідчить світовий досвід, необхідні значні інвестиції.

Людський потенціал формується перш за все такими галузями, як освіта, наука, культура, охорона здоров'я тощо. Нині головним компонентом національного багатства є людський потенціал, у формуванні, відтворенні та розвитку якого важлива роль належить соціальній сфері. На потреби виробництва «працюють» в основному наука, освіта, охорона здоров'я. Як свідчать результати наших досліджень, постійно збільшується інвестиційна складова у сфері відтворення людського потенціалу. Саме тут, зокрема в освіті, культурі, охороні здоров'я, закладаються ті якості людини, які є необхідними для продуктивної праці та комфортного її існування в постіндустріальному середовищі. В умовах інформаційного суспільства до людського потенціалу ставляться високі вимоги, зокрема до критеріїв освіченості, професіоналізму, здатності адаптуватися до швидких змін. У цих умовах кожний працівник має проявляти ініціативу, творче ставлення до праці, вміння трудитися в команді. Як стверджує М. Семикіна, людський потенціал – це унікальний ресурс, який може бути невичерпним. При цьому потенціал однієї людини якісно відрізняється від такого ж виду ресурсів іншої людини. А це значить, що повна і рівноцінна заміна іншим практично неможлива, якщо мова йде перш за все про працю творчо-інноваційного змісту.

Загально визнана роль соціальної сфери у формуванні та розвитку людського потенціалу, хоча, безперечно, у цьому процесі важлива роль відводиться творчій «атмосфері» в сім'ї, поширенню ціннісних орієнтацій, які дозволяють «створювати» інновації, досягати більш високої конкурентоспроможності порівняно з іншими працівниками.

Повноправне входження України до світового економічного співтовариства може бути здійснено на основі переходу нашої країни до інформаційного суспільства. У забезпеченні цього велика роль відводиться людському потенціалові*, формуванню цілісної системи «освіта – наука –

* Людський потенціал включає професійно-кваліфікаційні характеристики, рівень освіченості, креативності, мобільності, можливість адаптуватися до соціально-економічних змін у суспільстві тощо.

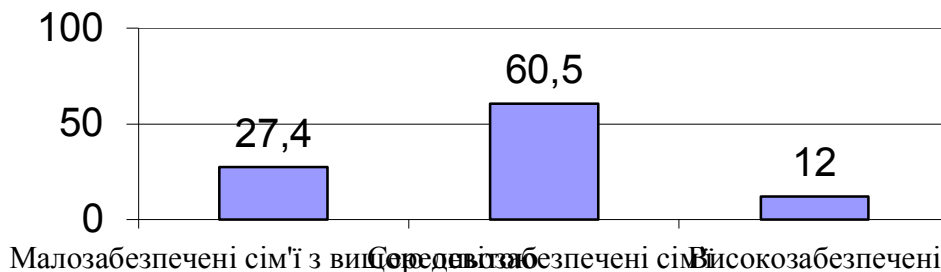
технологія – інновація – виробництво». Рациональне використання такого підходу зумовлює зростання індивідуальних доходів його власника, підвищення ефективності виробництва. Людський потенціал, а не виробничий, не виробничі запаси виступають квінтесенцією конкурентоспроможності, економічного зростання країни та ефективності виробництва тощо [5, с. 30].

Роль людського потенціалу, зокрема його місце у виробництві валового внутрішнього прибутку, зростає, хоча в Україні, на жаль, ще до цього часу немає розуміння того, що зазначений потенціал повинен відігравати роль ключового фактора економічного зростання, що знання, інтелект, інформація наразі є найважливішими активами економіки.

Водночас він виступає інтегральною оцінкою, яка, крім сукупності професійних знань, умінь і навичок, містить характеристику здоров'я, рівень працездатності, фізичні дані працівника, а також є відображенням культурного надбання, володіння котрим додає успіхів у спілкуванні з людьми. У той же час людський потенціал – це свого роду інвестиції, спрямовані на підвищення культурно-освітнього рівня та кваліфікації, які в майбутньому примножують віддачу працівника в усіх сферах його діяльності. Тому він вважається найціннішим потенціалом, виробничим ресурсом, котрий постійно відновлюється, вдосконалюється, виступає могутнім фактором не лише економічного, а й соціального прогресу.

Разом із тим слід відзначити, що в Україні спостерігається зменшення чисельності населення, що негативно позначається перш за все на кількісних параметрах людського потенціалу. Народжуваність в Україні є суттєво меншою від смертності, тобто має місце перевищення смертності над народжуваністю. Особливо високою є смертність від інфекційних і паразитарних хвороб (у десять разів вищою, ніж, приміром, у сусідній Польщі), від серцево-судинних захворювань (утричі більша, ніж у Польщі, й у чотири рази, ніж у США), від хвороб органів дихання (у 2,5 рази вища, ніж у США, і вдвічі вища, ніж у Польщі). Тому реформування системи охорони здоров'я, яке нині здійснюється в Україні, має бути направлено на посилення профілактики захворювання, на захист генофонду населення, на поліпшення структури останнього, у тому числі за рахунок підвищення в ній частки молоді, якій належить визначати економічне життя країни, її конкурентоспроможність на світовому рівні. Практика, як стверджує Н. Рімашевська, свідчить, що кожне нове покоління технологій освоюється саме молодими людьми, а скорочення їх частки серед трудового потенціалу зумовлює реальну загрозу як країні, так і суспільству [6, с. 6].

Молоді належить і необхідність сформувати основу нашого суспільства – середній клас. Статистичні дані підтверджують, що саме представники з вищою освітою формують середній клас (рис. 1).

Рис. 1. Рівень забезпеченості доходами членів молодих сімей з вищою освітою

Із наведених на рис. 1 даних чітко проглядається залежність між освітнім рівнем, добробутом молодіжної сім'ї та формуванням середнього класу – основи стабільності суспільства. А це дає підставу стверджувати, що зі збільшенням інвестицій у розвиток людського капіталу зростає можливість одержання більших доходів. Серед осіб з вищою освітою найвищий відсоток високодохідних і суттєво нижчий – малозабезпечених.

Тобто зі збільшенням інвестицій у розвиток людського потенціалу зростає можливість підвищення добробуту населення. А це значить, що рівень розвитку будь-якої країни, життєвий рівень населення значною мірою залежать від інтелектуального, культурного потенціалу суспільства, здоров'я населення. За даними ЮНЕСКО, у світі до 40% валового внутрішнього продукту найрозвиненіші країни світу отримують лише за рахунок освіти, підвищення освітнього рівня населення. Водночас людський чинник є визначальним для посилення інноваційної та креативної* складових національного зростання, виступає рушієм людського прогресу. Тож не дивно, що в

* Креативна економіка виступає стратегічним пріоритетом для зміцнення матеріального добробуту суспільства. Лідером останньої є Великобританія, яка сформувала правову базу, розробляє стратегічні документи для розвитку сектора творчої індустрії через економічну, культурну й соціальну взаємодію.

країнах так званого «золотого мільярда» серед працюючого населення вищу освіту мають від 40 до 60%, тоді як в Україні цей показник більш ніж удвічі нижчий. І це позначається й на показниках соціально-економічного розвитку нашої країни. Адже, як зазначалося вище, світовим досвідом доведено, що рівень розвитку будь-якої країни, а також добробут її громадян вирішальною мірою залежить від інтелектуального й культурного потенціалу суспільства та здоров'я нації. Приміром, Організація Об'єднаних Націй людський потенціал вимірює коефіцієнтом, який включає:

- середню тривалість життя при народженні;
- стан грамотності;
- рівень життя населення, який оцінюється через валовий внутрішній продукт на душу населення.

Індекс людського розвитку у світі має тенденцію до зростання [7]. В Україні, на жаль, тенденція протилежна. За роки незалежності особливо суттєво знизилися такі його складові, як рівень життя населення (економічний розвиток) і стан здоров'я та довголіття. Водночас наша країна має високий показник грамотності, за яким вона посідає 29-те місце у світі, тоді як за загальним показником індексу людського розвитку – 78-ме. Високий рівень освіти позитивно впливає перш за все на імідж країни, на забезпечення її соціально-економічного розвитку країни на інноваційній основі. При цьому слід зазначити, що, приміром, інвестиції в освіту надзвичайно швидко окупуються. Результати наших досліджень показали, що інвестиції в освіту протягом 2010 – 2017 років стали суттєвим чинником подолання економічної кризи та забезпечили зростання економіки, а кожна гривня витрат в освітянську сферу сприяла отриманню 5,8 – 7,3 грошових одиниць прибутку. Це досягнуто завдяки тому, що більш освічені працівники ефективніше використовують не лише людський, але й фізичний капітал. Водночас вони більш активно використовують інновації у своїй діяльності, що в кінцевому результаті позитивно позначаються на продуктивності праці та ефективності виробництва в цілому.

Тому для України відтворення людського потенціалу, особливо нині, коли зменшується чисельність населення в цілому (в середньому за рік останнім часом населення України зменшується на 145 тис. осіб), від'ємний природний приріст населення спостерігається вже більше двох десятиріч, залишається гострою проблемою. У цих умовах важливо збільшувати людський потенціал за рахунок якісних параметрів. Одним із шляхів цього відтворення є підвищення освітнього рівня навалення, який є одним із трьох компонентів, що використовуються для порівняння соціально-економічного розвитку країн незалежно від їх площі, чисельності населення. Наразі існує невідповідність між професійним статусом працівників і попитом на них з боку роботодавців. Застосування новітніх інформаційних технологій диктує необхідність прискорення процесу оновлення знань, хоча б один раз на 6 – 7 років [8, 9].

У більшості країн світу намагання підвищити інтелектуальний потенціал пов'язане зі зростанням витрат на освіту. При цьому значних успіхів у соціально-економічному розвитку досягають ті країни, де створюються умови не лише для підвищення освітнього рівня населення, але й для раціонального використання інтелектуального потенціалу, для підготовки професіоналів. А це потребує поліпшення матеріально-технічної та інформаційної бази освітньої сфери, тобто створення оптимальних умов для навчання й виховання перш за все підростаючого покоління та молоді, відтворення та вдосконалення робочої сили. XXI століття – це століття інформатики, вміння користуватись інформаційною мережею є одним із важливих показників освіченості населення.

Сьогодні мова йде не просто про освітній рівень, а про якісну освітню підготовку. Адже, як зазначалося вище, останнім часом спостерігається розбалансованість попиту та пропозиції робочої сили, перенасиченість ринку праці фахівцями окремих професій (економісти, юристи); зниження можливості набуття якісної освіти. Якість професійно-освітньої підготовки людського потенціалу до існуючої пропозиції робочої сили не відповідають сучасним вимогам ринку праці, а сфера освіти, на жаль, ще недостатньо зорієнтована на кадрове забезпечення інноваційної стратегії.

Подолання цих проблем, прискорення інформатизації сфери відтворення людського потенціалу, на думку Т. Тарнавської, має включати наступні аспекти:

- методологічний, що передбачає забезпечення відповідності основних принципів освітнього процесу сучасному рівню інформаційних технологій шляхом розроблення нових освітніх стандартів;
- економічний, який залежить від того, якою мірою країна бере участь в інформаційній індустрії;
- технічний, у рамках якого залишається нерозв'язаною проблема недостатнього опрацювання методологічних питань в умовах безперервного створення й упровадження великої кількості

програмних і технічних розробок;

–технологічний, оскільки технологічною основою інформаційного суспільства є телекомунікаційні й інформаційні технології, що забезпечують економічне зростання, створюють умови для вільного обігу в суспільстві великих масивів інформації та знань і приводять до суттєвих соціально-економічних перетворень;

–методичний, основні переваги сучасних інформаційних технологій мають стати головною підтримкою процесу освіти, а посилення ролі самостійної роботи студента змінює структуру та організацію навчального процесу, підвищує ефективність і якість навчання, активізує мотивацію пізнавальної діяльності.

Дотримання такого підходу посилює позитивний вплив інформатизації на становлення нового типу особистості інформаційного суспільства, підвищення ефективності застосування новітніх технологій.

Відомо, що, за даними Всесвітнього банку, який дослідив стан соціально-економічного розвитку 192-х країн, лише 16% економічного зростання в країнах з перехідною економікою обумовлені виробничим потенціалом (обладнання, будівлі, виробнича інфраструктура), 20% – природними ресурсами, а решта 64% пов'язані з людським і соціальним капіталом [10]. У цьому контексті погоджуємось із думкою Р. Білоруса, що розкриваються нові можливості розвитку перед тими країнами, чий суспільний благоустрій здатний забезпечити реалізацію творчого потенціалу своїх громадян.

В Україні все більше відчувається нестача коштів для розвитку як соціальної сфери в цілому, так і вищої освіти з держбюджету. Ця нестача нині компенсується за рахунок приватних інвестицій як самих студентів, так і їхніх батьків. А це негативно позначається на якості освіти, підготовки кадрів, їх структури. Освіта все більше перетворюється на бізнес. Як зазначає В. Яценко, останнім часом відбувається викривлення мотивації отримання вищої освіти, відносна легкість її одержання, зниження якості підготовки кадрів, знецінення дипломів. У результаті такого підходу знижується ефективність інвестицій в отримання освіти [11].

Останньому сприяє і відсутність у більшості навчальних закладів науково-технічної та інноваційної інфраструктури (технопарків, технологічних центрів, інкубаторів технологічного бізнесу). Результатом цього є: неефективна наукова діяльність викладачів вишів (нею займається лише 20% науково-педагогічних працівників); застаріла структура підготовки кадрів; передавання студентам неконкурентних знань тощо.

Українською важливою є необхідність підвищення якості освітніх програм і програм розвитку населення шляхом забезпечення доступності освіти через розвиток дистанційних форм навчання; орієнтація освіти на самостійне та креативне мислення. Креативність стає основним джерелом економічної цінності. Основними чинниками зростання креативності економіки є інвестиції, інновації, людський потенціал тощо.

До речі, ЮНЕСКО разом із Програмою розвитку ООН (ПРООН) дослідили рівень світового товарообігу креативної продукції та послуг, установивши, що за останні 10 років він подвоївся і досяг 624 млрд. дол. США [12].

На жаль, в Україні розмір фінансування освітньої сфери, її ресурсного забезпечення не дозволяє нарощувати обсяг креативної продукції та послуг. А це значить, що якісні параметри розвитку освіти потребують подальшого підвищення. Незважаючи на чітко визначену тенденцію скорочення питомої ваги бюджетних асигнувань, у нашій країні у сфері освіти почав формуватися принципово новий підхід до фінансового забезпечення освітньої діяльності – багатоканальна система фінансування освітньої сфери. Адже обмежене фінансування освітньої сфери впродовж тривалого часу залишається суттєвим фактором консервації негативних явищ, низької якості освіти. А це значить, що, окрім держбюджетних видатків і власних коштів, складовими фінансування освіти стали кошти різних фондів, інвестиції замовників, залучення приватного капіталу тощо.

Проте ці зрушення у фінансовому забезпеченні не відповідають реальним потребам освітньої сфери. Низька якість освітніх послуг, а також підготовки кадрів негативно позначається на активності економіки, на розбудові економіки знань.

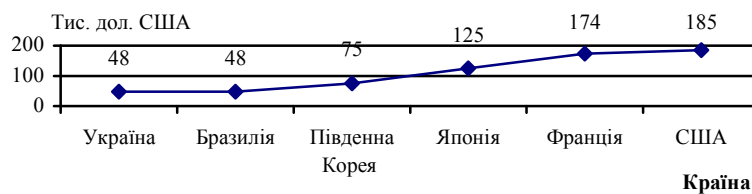
Висновки. Відтворення людського потенціалу потребує й ринкова економіка, зокрема конкуренція, яку не слід сприймати лише як виключно позитивний вплив на оптимізацію ринкових процесів. Щоб не допустити негативного впливу, необхідно забезпечити державне регулювання конкурентних відносин, формування конкурентоспроможної робочої сили, здатної забезпечити економічне зростання інноваційного типу, нарощувати інтелектуальний потенціал. Саме висококваліфіковані фахівці здатні економічно, організаційно й соціально забезпечити ефективне

використання творчого потенціалу.

Людський потенціал – це нематеріальні активи нації, що базуються перш за все на розумових здібностях працівників, на здатності накопичувати та генерувати знання. Тож не дивно, що вимоги до відтворення людського потенціалу посилюються зі зростанням вимог до рівня знань, до компетенції працівника, до вміння постійно набувати нові знання та ефективно їх використовувати. Адже в Україні, як свідчать результати наших досліджень, спостерігається зростання частки населення з вищою освітою. Проте не спостерігається адекватне зростання економічних показників. Однією з головних причин цього є невідповідність попиту і пропозиції робочої сили, підготовка фахівців, незатребуваних ринком праці.

Тому потрібне здійснення моніторингу цих процесів і причин, що їх зумовили. Останнім часом, як свідчить статистика, негативно на якість людського потенціалу впливає відтік за межі України не лише науковців, фахівців, а й молоді – випускників навчальних закладів.

Рівень оплати праці, обсяги фінансування галузей тут відіграють не останню роль. Показовим у цьому контексті є фінансування науки*, низькі обсяги якого і зумовлюють відтік наукових кадрів не лише за межі України, але й в інші сфери діяльності. Україна за рівнем фінансування наукової сфери значно відстає від інших країн (рис. 2).

Рис. 2. Порівняльна оцінка величин витрат у розрахунку на одного науковця (в еквіваленті повного дня), 2016 р.

Серед резервів поліпшення системи відтворення людського потенціалу є посилення виховної функції, активного використання різних форм поповнення знань. Останні можна об'єднати таким чином (рис. 3).

Рис. 3. Структура резервів відтворення людського потенціалу

Подальше підвищення якості людського потенціалу має сприяти поліпшенню структури експортної продукції. Нині ж за показником експорту високих технологій Україна займає досить низькі позиції – лише 4% загального експорту, тоді як, приміром, у Німеччині цей показник сягає 15%, у США – 20%, у Китаї – 28% [13].

Таким чином, відтворення людського потенціалу – це шлях до подальшого зростання інтелектуального та соціально-економічного потенціалів країни, прискорення розбудови економіки знань, переведення економіки на інноваційний шлях розвитку.

Подальші дослідження в цьому аспекті мають бути спрямовані не лише на вдосконалення механізмів забезпечення зростання людського потенціалу, але й на його більш ефективне використання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття / В.Г. Кремень // Урядовий кур'єр. – 2003. – № 23. – С. 7 – 8.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170000 слів і словосполучень / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

* У сфері освіти зосереджено близько 50% науковців країни.

3. Мельниченко О. Інтелектуальний потенціал України та його розвиток / О. Мельниченко // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2010. – Вип. 14 – 15. – С. 143 – 148.
4. Ушенко Н.В. Людський капітал: регулярні механізми відтворення: моногр. / Н.В. Ушенко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 288 с.
5. Грейсон Дж. Американський менеджмент на порозі ХХІ века/ Дж. Грейсон мл., К. О'Делл; пер. с англ. – М. : Экономика, 1991. – 319 с.
6. Римашевская Н.М. Проблемы развития человеческого потенциала / Н.М. Римашевская // Народонаселение. – 2007. – № 1. – С. 5 – 6.
7. Поліщук Н. Індекс розвитку людського потенціалу 2013 (рейтинг України) [електронний ресурс] / Назарій Поліщук // Info-Light – 14.08.2013 – Режим доступу: <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini>
8. Герчинський Я. Фінанси освіти в Україні: окремі стратегічні питання / Я. Герчинський. – К. : ТОВ «Видавництво «Юстон», 2017. – 152 с.
9. Нова школа у нових громадах: посібник з ефективного управління освітою в об'єднаних територіальних громадах. / А. Сеїтосманов, О. Фасоля, В. Мархлевські – К., 2007. – 128 с. (Шведсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні»)
10. Human Development Report. 1994. – New York. Oxford: Oxford University Press. 1994. Electronic resource. Access mode: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf
11. Яценко В.М. Інвестування у людський капітал в умовах трансформацій економіки: регіональний аспект / В.М. Яценко, О.П. Кошулько // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 48 – 54.
12. Гончарова К. Креативна економіка: як хеднмейд здатний вивести Україну в лідери на світовому ринку [Електронний ресурс] / Катерина Гончарова // РБК-Україна. STYLER Точка зору – 11.07.2016 // Режим доступу: <https://styler.rbc.ua/ukr/intervyu/kreativnaya-ekonomika-ustroeny-tvorcheskie-1468227218.html>
13. High-technology exports (current US\$). Electronic resource. Access mode: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD?view=chart>

REFERENCES:

1. Kremen, V.H. (2006), “Philosophy of education of the XXI century”, *Uryadovyi kurier*, №23, pp. 7-8.
2. Bysel, V.T. (Eds.). (2004), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy:170000 sliv i slovospoluchen* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language: 170000 words and phrases], VTF “Perun”, Kyiv, Irpin, Ukraine.
3. Melnichenko, O. (2010), “Intellectual potential of Ukraine and its development”, *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutne*, issue 14-15, pp. 143-148.
4. Ushenko, N.V. (2008), *Lyudskiyi kapital: rehulatorni mekhanizmy vidtvorennia: monohrafiia* [Human capital: regulatory mechanisms of reproduction: monograph], Donetsk, Ukraine.
5. Grayson Jr, J. and O’Dell, K. (1991), *Amerikanskyi menezhment na poroge XXI veka* [American management on the threshold of the 21st century], Moscow Russian Federation.
6. Rimashevskaya, N.M. (2007), “Human Development Issues”, *Population (Narodonaselenie)*, vol. 1, pp. 5-6.
7. Polishchuk, N. (2013), “Human Development Index 2013 (Ukrainian rating)”, *Info-Light*, [Online], available at: <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2013-reyting-ukrayini> (Accessed 6 July 2018).
8. Herchynskiy, Ya. (2017), *Finansy osvity v Ukraini: okremi stratehichni pytannia* [Education Finance in Ukraine: Separate Strategic Issues], Kyiv, Ukraine.
9. Seitosmanov, A. Fasolia, O. and Markhlevskiy, V. (2007), *Nova shkola u novykh hromadakh: posibnyk z efektyvnoho upravlinnia osvitoiu v obiednanykh terytorialnykh hromadakh* [New School in New Communities: A Guide to Effective Education Management in United Territorial Communities], Kyiv, Ukraine.
10. Human Development Report. 1994. – New York. Oxford: Oxford University Press. 1994. Electronic resource. Available at: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf (Accessed 6 July 2018).
11. Yatsenko, V.I. and Koshulko, O.P. (2007), “Investing in human capital in the context of the transformation of the economy: the regional aspect”, *Finance of Ukraine*, vol. 5, pp. 48-54.
12. Honcharova, K. (2016), “Creative economy: how handmade can bring Ukraine to the leaders in the world market”, *RBK-Ukraine. STYLER Tochka zoru*, [Online], available at: <https://styler.rbc.ua/ukr/intervyu/kreativnaya-ekonomika-ustroeny-tvorcheskie-1468227218.html> (Accessed 6 July 2018).
13. High-technology exports (current US\$). Electronic resource. Access mode: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD?view=chart> (Accessed 6 July 2018).

UDK 331.101.262:311.21(477)

Harashchuk O.V., D.Sc. in Economics, Professor, Section Head of Public Relations and the Media and International Cooperation Department of Organizational and Information Support and Work with the Staff Accountable to State Inspection of Educational Institutions of Ukraine. **Kutsenko V.I.**, D.Sc. in Economics, Professor, Honored Scientist of Ukraine, Chief Researcher of the Department of Natural-Technogenic and Environmental Safety at Public Institution «Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine». **Sphere of returning human potential: homeostatic mechanisms of threats overcoming on the way of its development.** The essence of human potential is revealed as the main source of economic growth, its place and role in ensuring the country's social and economic development and increasing its competitiveness are distinguished. The features of the formation of human potential in modern conditions are highlighted. A problem approach to overcoming negative factors and threats to the development of human potential is suggested. Human potential as a collection of knowledge, experience, creative abilities, abilities of specific individuals is characterized not only by the real degree of intellectual development of society, but also by hidden opportunities, the ability to further develop spiritual production, an effective solution of socio-economic, cultural, scientific and technical and other problems. Now, unfortunately, Ukraine inefficiently uses human potential, as evidenced above all by indicators of its socio-economic development. Our country on these indicators is significantly behind the countries of Western Europe. For example, per capita GDP in Ukraine is 25 times less than, for example, in Denmark. And this negatively affects the state of human potential and its reproduction. And, as statistics show, the economic situation depends to a large extent on the quality of human potential. World practice shows that without active implementation of transformational reforms in the economic sphere, it is impossible to achieve positive shifts in overcoming challenges and threats in the way of the formation and development of the sphere of human potential reproduction. Therefore, the aim of our study is to substantiate ways and mechanisms aimed at overcoming possible challenges, threats to develop the sphere of human potential reproduction. A high degree of risk and lack of guarantees for investors on their invested funds serve as deterrents to Ukraine's economic development, and the formation of a new quality of people's life should become the main mechanism for ensuring long-term self-sufficiency and competitiveness of our country in modern conditions.

Key words: human potential, innovative activity, socio-economic development, reproduction, labor force.

УДК 331.101.262:311.21(477)

Гарашук О.В., доктор економічних наук, професор, завідувач сектора взаємодії з громадськістю та ЗМІ і міжнародного співробітництва відділу організаційно-інформаційного забезпечення та роботи з персоналом Державної інспекції навчальних закладів України. **Куценко В.І.**, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник відділу природно-техногенної та екологічної безпеки Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». **Сфера відтворення людського потенціалу: гомеостатичні механізми подолання загроз на шляху її розвитку.** Розкрито сутність людського потенціалу як основного джерела економічного зростання, його місце і роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни, а також висвітлено особливості його формування в сучасних умовах. Запропоновано проблемний підхід до подолання негативних чинників і загроз на шляху розвитку людського потенціалу.

Ключові слова: людський потенціал, інноваційна діяльність, соціально-економічний розвиток, відтворення, робоча сила.

УДК 331.101.262:311.21(477)

Гарашук А.В., доктор економічних наук, професор, заведуючий сектором взаємодії з общественностью и СМИ и международного сотрудничества отдела организационно-информационного обеспечения и работы с персоналом Государственной инспекции учебных заведений Украины. **Куценко В.И.**, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины, главный научный сотрудник отдела природно-техногенной и экологической безопасности Государственного учреждения «Институт экономики природопользования и устойчивого развития Национальной академии наук Украины». **Сфера воссоздания человеческого потенциала: гомеостатические механизмы преодоления угроз на пути ее развития.** Раскрыты сущность человеческого потенциала как основного источника экономического роста, его место и роль в обеспечении социально-экономического развития и повышения конкурентоспособности страны, а также освещены особенности его формирования в современных условиях. Предложен проблемный подход к преодолению негативных факторов и угроз на пути развития человеческого потенциала.

Ключевые слова: человеческий потенциал, инновационная деятельность, социально-экономическое развитие, воспроизведение, рабочая сила.